

Ope Ingenii
Internationale Tagung. Bergische Universität Wuppertal, 15-17 Februar 2024

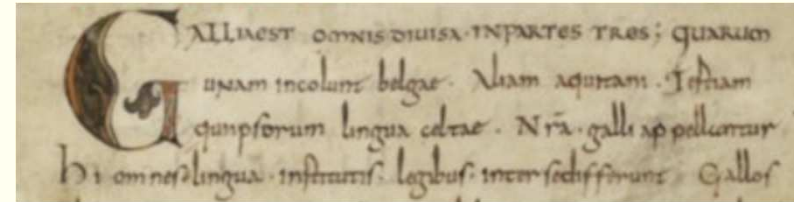
**“Conjecture and textual transmission
in Caesar's *Bellum Gallicum*”**

Antonio Moreno Hernández
UNED (Madrid)

Veteres codices

Bellum Gallicum

- A Amstelodamensis 73, s. IX²⁻⁴
- B Parisinus Lat. 5763, s. IX¹⁻²
- E Parisinus Lat. 6842 B, s. IX (*excerpta*)
- M Vaticanus Lat. 3864, s. IX
- Q Parisinus Lat. 5056, s. XI

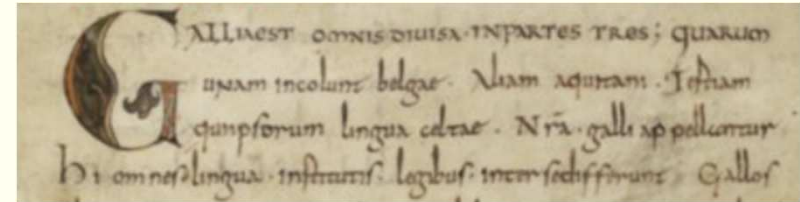

B Parisinus Lat. 5763

Veteres codices

Bellum Gallicum

- A Amstelodamensis 73, s. IX²⁻⁴
- B Parisinus Lat. 5763, s. IX¹⁻²
- E Parisinus Lat. 6842 B, s. IX (*excerpta*)
- M Vaticanus Lat. 3864, s. IX
- Q Parisinus Lat. 5056, s. XI

B Parisinus Lat. 5763

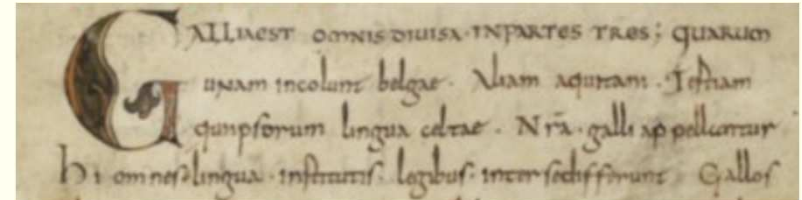
Corpus Caesarianum

- S Laurentianus Ashburnamensis 33, s. X²⁻³
- W Laurentianus, Plut. Lat. 68.8, s. X/XI
- U Vrsinianus, Vaticanus Lat. 3324, s. XI⁴/ XII¹
- V Vindobonensis 95, s. XII
- L Lovaniensis, nunc Musei Britannici add. 10084, s. XI
- T Thuaneus, Parisinus Lat. 5764, s. XI³⁻⁴
- N Neapolitanus IV c. 11, s. XI
- R Riccardianus 541, s. XI/XII
- m Laurentianus, Plut. Lat. 68,6, s. XII⁴-XIII¹
- Vat. Vallicellianus, B.45, ca. 1100

Veteres codices

Bellum Gallicum

- A Amstelodamensis 73, s. IX²⁻⁴
- B Parisinus Lat. 5763, s. IX¹⁻²
- E Parisinus Lat. 6842 B, s. IX (*excerpta*)
- M Vaticanus Lat. 3864, s. IX
- Q Parisinus Lat. 5056, s. XI

B Parisinus Lat. 5763

Corpus Caesarianum

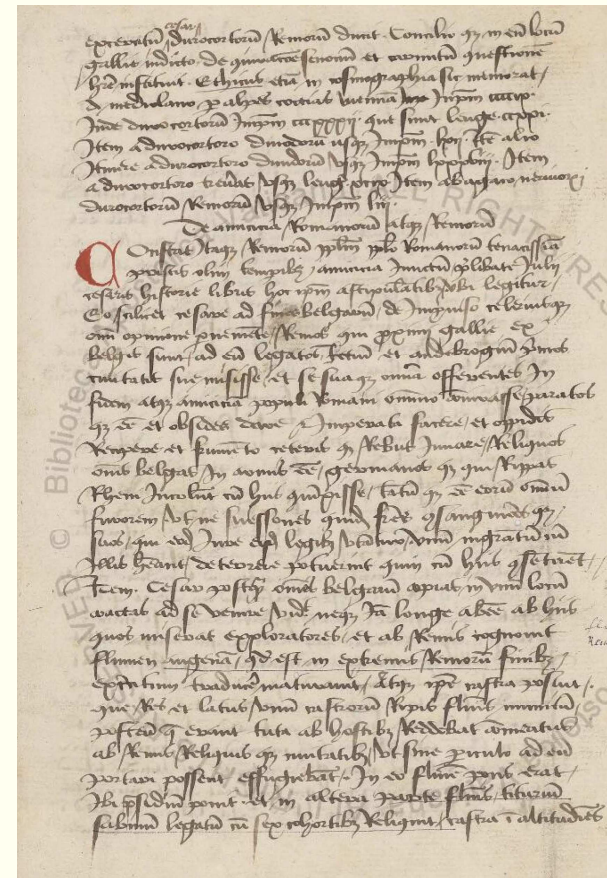
- S Laurentianus Ashburnamensis 33, s. X²⁻³
- W Laurentianus, Plut. Lat. 68.8, s. X / XI
- U Vrsinianus, Vaticanus Lat. 3324, s. XI⁴ / XII¹
- V Vindobonensis 95, s. XII
- L Lovaniensis, nunc Musei Britannici add. 10084, s. XI
- T Thuaneus, Parisinus Lat. 5764, s. XI³⁻⁴
- N Neapolitanus IV c. 11, s. XI
- R Riccardianus 541, s. XI / XII
- m Laurentianus, Plut. Lat. 68,6, s. XII⁴ - XIII¹
- Vat. Vallicellianus, B.45, ca. 1100

“Permuitis corruptelis in archetypo extantibus et librarii et viri docti textum Caesaris restituere conati sunt” (Hering 1987: XIII).

Flodoardus of Reims (ca. 894-966), *Historia Remensis Ecclesiae* (ca. 950), ed. M. Stratmann, Hannover 1998.

M Montpellier, Fac. Med. H. 186 (ca. 1162-1175)

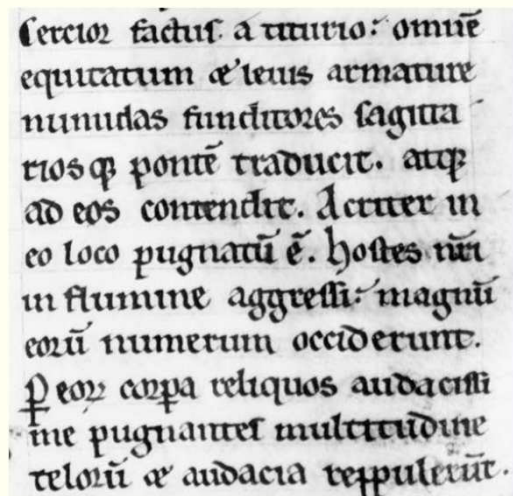

V Vaticanus, BAV, Reg. lat. 510 (1470)

Reims, Bib. Mun. 1606 (ante 1175); Troyes, Bib. Mun. 620 (XII^{ex}-XIIIⁱⁿ)

Flodoardus, HRE 2.2 [Gall. 2.10,1-3] (Stratmann 1998):

Cercior factus a Titurio, omnem equitatum et levis armaturae Numidas, funditores sagittariosque pontem traducit, atque ad eos contendit. acriter in eo loco pugnatum est. hostes impeditos nostri in flumine aggressi magnum eorum numerum occiderunt. **per eorum corpora reliquos audacissime** pugnantes **multitudine telorum** et audacia **reppulerunt**.

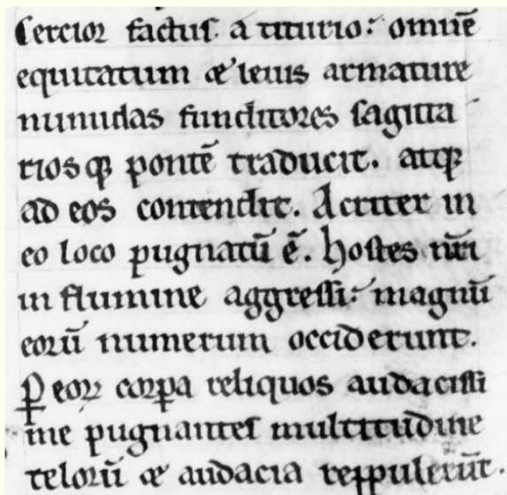
Cercior factus a titurio: omne
equitatum & leuis armature
numidas funditores sagitta-
rios q̄ pontē traducit. atq̄
ad eos contendit. Acriter in
eo loco pugnātū ē. hostes n̄r̄i
in flumine aggressi: magnū
eorū numerum occiderunt.
P̄ eorū corpa reliquos audacissi-
me pugnantes multitudi-
ne telorū & audacia reppulerūt.

Montpellier, Fac. Med. H. 186, f. 61r (M)

Flodoardus, HRE 2.2 [Gall. 2.10,1-3] (Stratmann 1998):

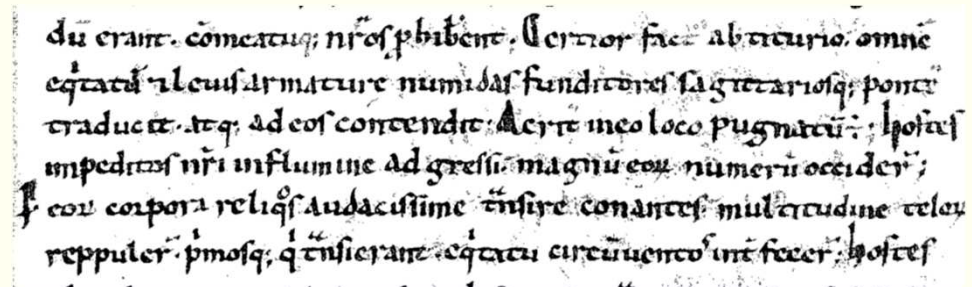
Cercior factus a Titurio, omnem equitatum et levis armaturae Numidas, funditores sagittariosque pontem traducit, atque ad eos contendit. acriter in eo loco pugnatum est. hostes impeditos nostri in flumine aggressi magnum eorum numerum occiderunt. **per eorum corpora reliquos audacissime pugnantes multitudine telorum et audacia reppulerunt.**

Gall. 2.10,2-3: ...per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes multitudine telorum reppulerunt.

Cercior factus a titurio: omne
equitatum & leuis armature
numidas funditores sagitta-
rios q̄ pontē traducit. atq̄
ad eos contendit. Acriter in
eo loco pugnātū ē. hostes n̄ri
in flumine aggressi: magnū
eorū numerum occiderunt.
P̄ eorū corpora reliquos audacissi-
me pugnantes multitudine
telorū & audacia reppulerūt.

Montpellier, Fac. Med. H. 186, f. 61r (M)

dū erant. cōmeatuq; n̄ros p̄hibent. Cercior factus ab titurio: omne
eq̄tata & leuis armature numidas funditores sagittariosq; pontē
traducit. atq; ad eos contendit. Acriter in eo loco pugnātū ē: hostes
impeditos n̄ri in flumine adgressi: magnū eorū numerū occiderūt;
P̄ eorū corpora reliq; audacissime t̄nsire conantes multitudine telorū
reppulerūt. p̄mosq; q̄ t̄nsierant eq̄tatu circūuentos int̄ fecerūt: hostes

Vaticanus Lat. 3324, f. 11r (U)

Flodoardus (ca. 950), *Historia Remensis Ecclesiae* (ed. M. Stratmann, Hannover 1998)

Mss.: **M** Montpellier, Fac. Med. H. 186 (ca. 1162-1175); **V** Vaticanus, BAV, Reg. lat. 510 (1470)

Flodoardus, *HRE* 2.2 [*Gall.* 2.6,3-4] (Stratmann 1998): namque tanta multitudo lapides ac tela coniciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. cum finem oppugnandi non fecissent, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido prefuerat, unus ex his qui legati de pace ad Cesarem venerant, nuncium ad eum mittit, nisi subsidium sibi mittatur, sese diutius sustinere non posse.

Flodoardus (ca. 950), *Historia Remensis Ecclesiae* (ed. M. Stratmann, Hannover 1998)

Mss.: **M** Montpellier, Fac. Med. H. 186 (ca. 1162-1175); **V** Vaticanus, BAV, Reg. lat. 510 (1470)

Flodoardus, *HRE* 2.2 [*Gall.* 2.6,3-4] (Stratmann 1998): namque tanta multitudo lapides ac tela coniciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. cum finem oppugnandi non fecissent, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido pre fuerat, unus ex his qui legati de pace ad Cesarem venerant, nuncium ad eum mittit, nisi subsidium sibi mittatur, sese diutius sustinere non posse.

coniciebant] conicebant **M** coiciebant **V** Iccius] istius **M** Ictius **V** his] hiis **V**

Montpellier, Fac. Med. H. 186, f. 60v (M)

Vaticanus, BAV, Reg. lat. 510, f. 4v (V)

Flodoardus (ca. 950), *Historia Remensis Ecclesiae* (ed. M. Stratmann, Hannover 1998)

Mss.: **M** Montpellier, Fac. Med. H. 186 (ca. 1162-1175); **V** Vaticanus, BAV, Reg. lat. 510 (1470)

Flodoardus, *HRE* 2.2 (Stratmann 1998): namque tanta multitudo lapides ac tela coniciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. cum finem oppugnandi non fecissent, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido praefuerat, unus ex his qui legati de pace ad Cesarem venerant, nuncium ad eum mittit, nisi subsidium sibi mittatur, sese diutius sustinere non posse.

coniciebant] conicebant **M** coiciebant **V** Iccius] istius **M** Ictius **V** his] hiis **V**

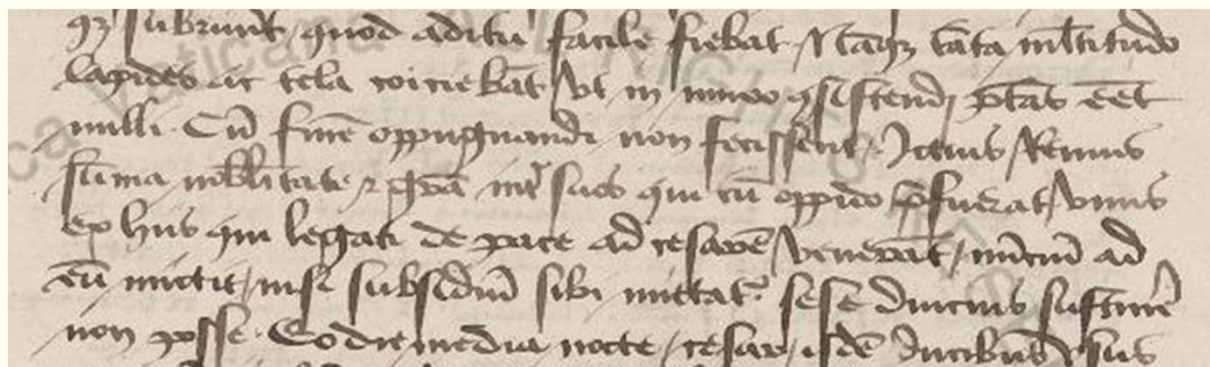
Caesar, *Gall.* 2.6,3-4 (Hering 1987): nam cum tanta multitudo lapides ac tela coicerent, in muro consistendi potestas erat nulli. cum finem oppugnandi nox fecisset, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido praefuerat, **unus** ex iis qui legati de pace ad Caesarem venerant, nuntium ad eum mittit, nisi subsidium sibi submittatur, sese diutius sustinere non posse.

nam cum α : **namque β Flod.** coicerent α coicebant **T coiciebant U Flod. (V)** In muro ... potestas erat nulli α ut in muro ... nulla potestas esset **T ut in muro ... potestas esset nulli U Flod.** nox fecisset **non fecissent Flod.** unum *codd.* **unus Flod** his α **T Flod.** (M) : iis **U** his *Flod. (V)* submittatur α : **mittatur β Flod.**

Flodoardus (ca. 950), *Historia Remensis Ecclesiae* (ed. M. Stratmann, Hannover 1998)

Flodoardus readings in common with ms. U, Vaticanus Lat. 3324, s. XI⁴/ XII¹ (class β)

itu facile fiebat. Namq; tanta multitudo lapides ac tela coniecebant: ut in muro consistendi potestas esset nulli. Cum fine oppugnandi non fecissent. istius remus summa nobilitate & gratia inter suos qui tunc oppido pre fuerat. unus ex his qui legati de pace ad caesarem uenerant: nuncium ad eum mittit. nisi subsidium sibi mittatur: sese duci sustinere non posse. Eo die media

97. Librunt quod aditu facile fiebat. Namq; tanta multitudo lapides ac tela coniecebant: ut in muro consistendi potestas esset nulli. Cum fine oppugnandi non fecissent. Istius remus summa nobilitate & gratia inter suos qui tunc oppido pre fuerat. unus ex his qui legati de pace ad caesarem uenerant: nuncium ad eum mittit. nisi subsidium sibi mittatur: sese duci sustinere non posse. Eo die media nocte caesar is de duobus sub

Montpellier, Fac. Med. H. 186, f. 60v (M)

Vaticanus, BAV, Reg. lat. 510, f. 4v (V)

ruunt; Qd tunc facile fiebat; Namq; tanta multitudo lapides ac tela coniecebant: ut in muro consistendi potestas esset nulli; Cum fine oppugnandi nox fecisset: iei rem summa nobilitate & gratia inter suos qui oppido pre fuerat. unus ex his qui legati de pace ad caesarem uenerant: nuncium ad eum mittit. nisi subsidium sibi mittatur: sese duci sustinere non posse; Eo die media nocte caesar is de duobus usus qui nuncii abiecit

Vrsinianus, Vaticanus Lat. 3324, s. XI⁴/ XII¹, f. 10v (U)

Flodoardus (ca. 950), *Historia Remensis Ecclesiae* (ed. M. Stratmann, Hannover 1998)

Flodoardus and ms. U, Vaticanus Lat. 3324, s. XI⁴/ XII¹ (class β)

Flodoardus, HRE 2.2 (Stratmann 1998): **namque** tanta multitudo lapides ac tela **coiciebant** (V), **ut** in muro consistendi **potestas esset nulli**. cum finem oppugnandi non fecissent, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido praefuerat, unus ex his qui legati de pace ad Cesarem venerant, nuncium ad eum mittit, nisi subsidium sibi **mittatur**, sese diutius sustinere non posse.

coniciebant] conicebant **M** coiciebant **V** Iccius] istius **M** Ictius **V** his] hiis **V**

Caesar, Gall. 2.6,3-4 (Hering 1987): nam cum tanta multitudo lapides ac tela coicerent, in muro consistendi potestas erat nulli. cum finem oppugnandi nox fecisset, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido praefuerat, unus ex iis qui legati de pace ad Caesarem venerant, nuntium ad eum mittit, nisi subsidium sibi submittatur, sese diutius sustinere non posse.

nam cum **α** : **namque β Flod.** coicerent **α** coicebant **T** **coiciebant U Flod. (V)** In muro ... potestas erat nulli **α** ut in muro ... nulla potestas esset **T** ut in muro ... **potestas esset nulli U Flod.** nox fecisset non fecissent *Flod.* unum *codd.* unus *Flod* his **α T Flod.** (M) : iis **U** his *Flod.* (V) submittatur **α** : **mittatur β Flod.**

Flodoardus (ca. 950), *Historia Remensis Ecclesiae* (ed. M. Stratmann, Hannover 1998)

Divergences regarding Caesar's mss.

Flodoardus, HRE 2.2 (Stratmann 1998): namque tanta multitudo lapides ac tela coniciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. cum finem oppugnandi **non fecissent**, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido praefuerat, unus ex his qui legati de pace ad Caesarem venerant, nuncium ad eum mittit, nisi subsidium sibi mittatur, sese diutius sustinere non posse.

coniciebant] conicebant **M** coiciebant **V** Iccius] istius **M** Ictius **V** his] hiis **V**

Caesar, Gall. 2.6,3-4 (Hering 1987): nam cum tanta multitudo lapides ac tela coicerent, in muro consistendi potestas erat nulli. cum finem oppugnandi **nox fecisset**, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido praefuerat, unus ex iis qui legati de pace ad Caesarem venerant, nuntium ad eum mittit, nisi subsidium sibi submittatur, sese diutius sustinere non posse.

nam cum **α** : namque **β** *Flod.* coicerent **α** coicebant **T** coiciebant **U** *Flod.* (V) In muro ... potestas erat nulli **α** ut in muro ... nulla potestas esset **T** ut in muro ... potestas esset nulli **U** *Flod.* **nox fecisset** *codd.* **non fecissent** *Flod.* **unum** *codd.* **unus** *Flod* **his** **α** **T** *Flod.* (M) : iis **U** hiis *Flod.* (V) submittatur **α** : mittatur **β** *Flod.*

Flodoardus (ca. 950), *Historia Remensis Ecclesiae* (ed. M. Stratmann, Hannover 1998)

Flodoardus, *HRE* 2.2 (Stratmann 1998): namque tanta multitudo lapides ac tela coniciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. cum finem oppugnandi non fecissent, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido praefuerat, **unus** ex his qui legati de pace ad Caesarem venerant, nuncium ad eum mittit, nisi subsidium sibi mittatur, sese diutius sustinere non posse.

coniciebant] conicebant **M** coiciebant **V** Iccius] istius **M** Ictius **V** his] hiis **V**

Caesar, *Gall.* 2.6.3-4 (Hering 1987): nam cum tanta multitudo lapides ac tela coicerent, in muro consistendi potestas erat nulli. cum finem oppugnandi nox fecisset, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido praefuerat, unus ex iis qui legati de pace ad Caesarem venerant, nuntium ad eum mittit, nisi subsidium sibi submittatur, sese diutius sustinere non posse.

unum codd. unus corr. Flod.

Flodoardus (ca. 950), *Historia Remensis Ecclesiae* (ed. M. Stratmann, Hannover 1998)

Flodoardus, *HRE* 2.2 (Stratmann 1998): namque tanta multitudo lapides ac tela coniciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. cum finem oppugnandi non fecissent, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido praefuerat, **unus** ex his qui legati de pace ad Caesarem venerant, nuncium ad eum mittit, nisi subsidium sibi mittatur, sese diutius sustinere non posse.

coniciebant] conicebant M coiciebant V Iccius] istius M Ictius V his] hiis V

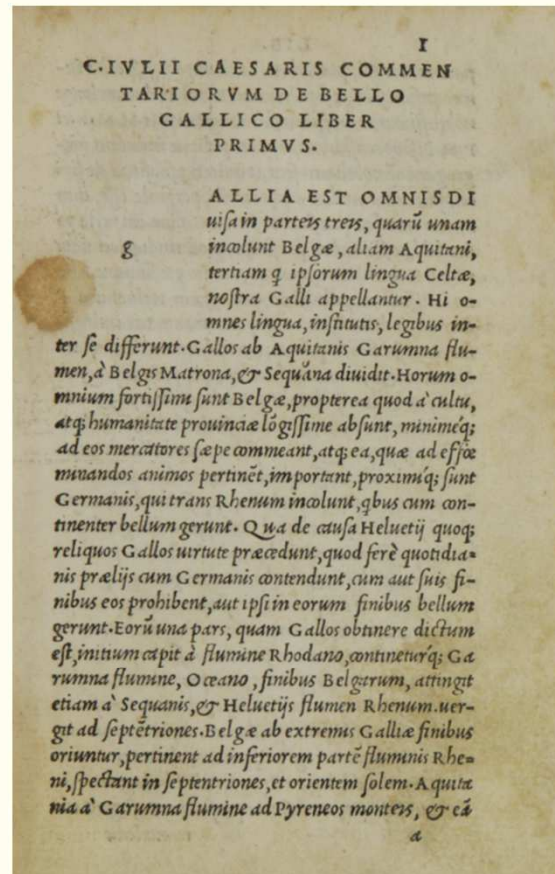
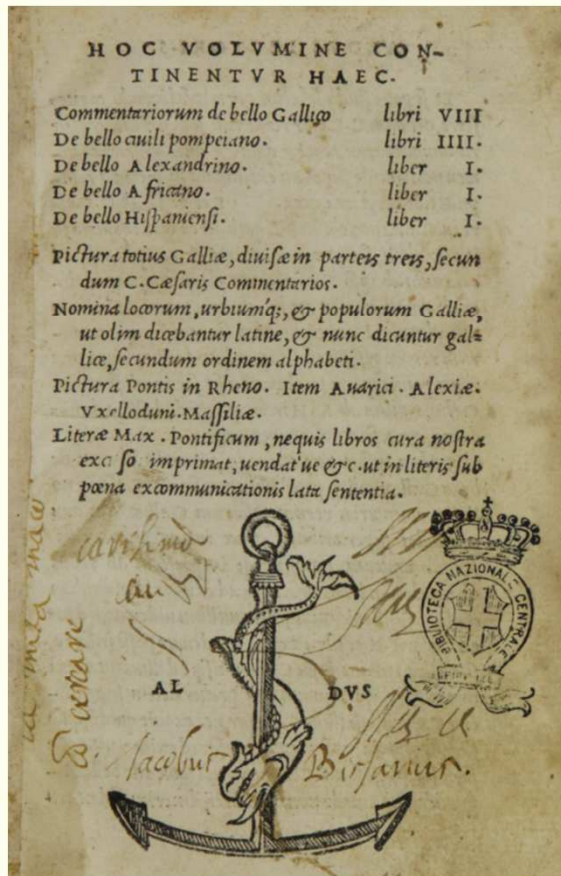
Caesar, *Gall.* 2.6.3-4 (Hering 1987): nam cum tanta multitudo lapides ac tela coicerent, in muro consistendi potestas erat nulli. cum finem oppugnandi nox fecisset, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido praefuerat, unus ex iis qui legati de pace ad Caesarem venerant, nuntium ad eum mittit, nisi subsidium sibi submittatur, sese diutius sustinere non posse.

unum codd. unus corr. Flod.

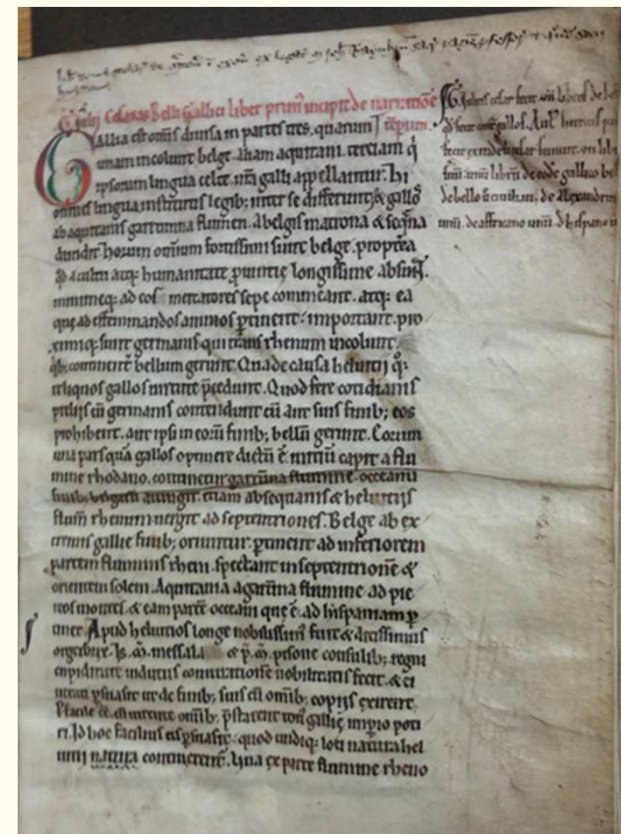
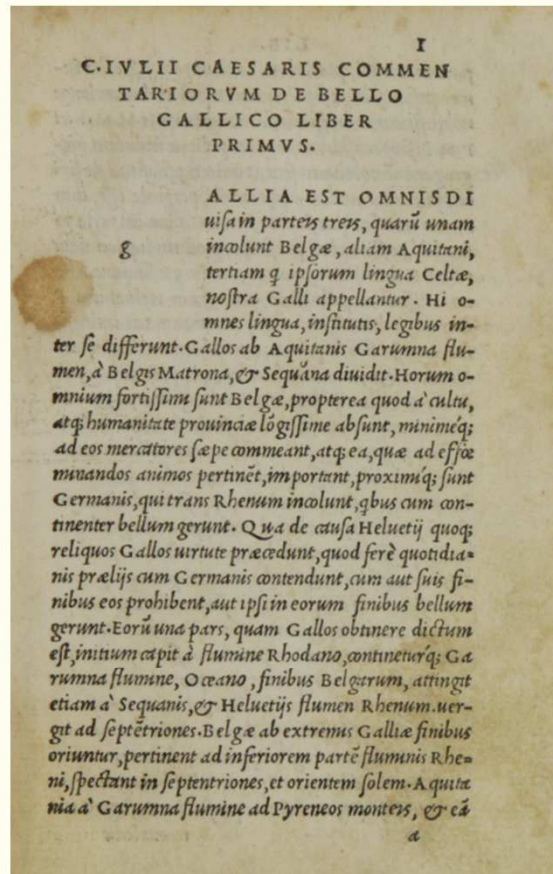
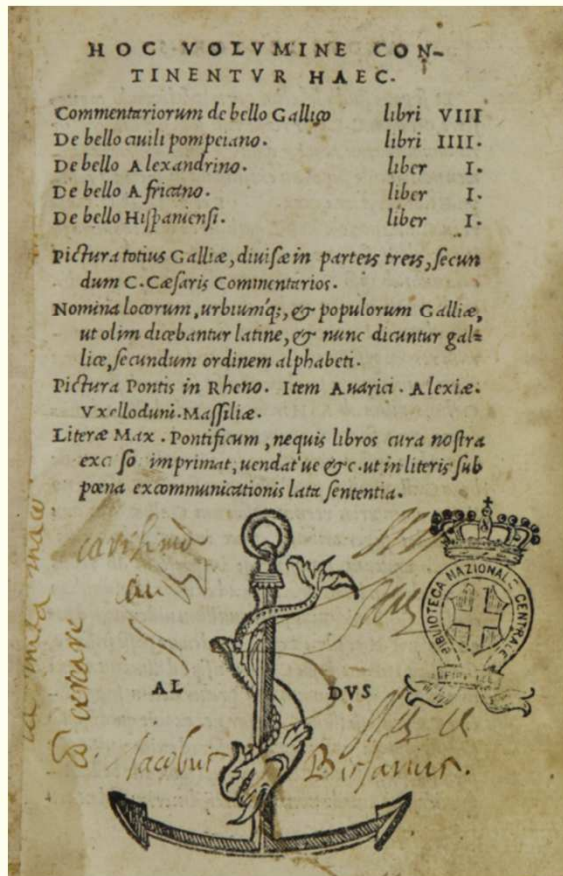
***Gall.* 2.3.1** (Hering 1987): Remi...ad eum legatos [s]Iccium et Andebrogium primos civitatis miserunt

siccium ω iccium *Flod.* Andebrogium TU^c *Flod.*

Venezia, Aldo Manuzio il vecchio e Andrea
Torresano il vecchio, 1513
Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, Ald. 1.1.29

Venezia, Aldo Manuzio il vecchio e Andrea
Torresano il vecchio, 1513
Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, Ald. 1.1.29

Aldine corrections found in Oxford Merton College 305 (O)

*Gall. 1.16.4 pabulationibus ω edd. pr. : del. **O** Ald., edd. post.*

*Gall. 1.53.2 reppererunt ω edd. pr. : petierunt **O** Ald., edd. post.*

*Gall. 3.4.3 quod diuturnitate pugnae hostes defessi proelio excedebant ω edd.pr. : quod diuturnitate pugnae hostes defessi cum proelio excedebant **O** Ald.,edd. post.*

*Gall. 4.23.6 circiter milia passuum septem ω : circiter milia passuum centum edd. pr. : circiter milia passuum octo **O** Ald., edd. post.*

*Gall. 5.28.2 inter eos existit controuersia $\alpha\rho$ edd. pr. : inter eos controuersia orta est π : inter eos ex his tot causis controuersia orta est **O** Ald., edd. post.*

*Gall. 5.44,3 tuae pro laude virtutis α : pro laude virtutis tuae β : probandae virtutis tuae corr. **O** (probande) Ald. (probandae) edd. post.*

*Gall. 7.1.1 caede senatusque consulto ω edd. pr. : caede de senatusque consulto **O** Ald. edd. post.*

*Gall. 6.5.5 bello laceret ω edd. pr. : bello lacerendum **O** Ald., edd. post.*

*Gall. 8.36.1 a milibus non amplius XII β : a milibus non longe amplius XII α edd. pr. : intra milia passuum decem **O** Ald., edd. post.*

*Gall. 8.27.2 transeundum ω edd. pr. : constratum **O** Ald., edd. post.*

Aldine corrections

Gall. 1.18.3 propterea quod illo licente contra liceri audeat nemo

liceri *corr. Ald.* : licere **α** : dicere **β O**

Gall. 1.28.5 quibus illi agros dederunt quosque postea in par[t]em iuris libertatisque
condicionem atque ipsi erant receperunt

parem *corr. Ald. edd. post* : partem **ω O edd. pr.**

Gall. 1.40.10 <h>ac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse.

hac ne ipsum **ω O edd. pr.** : ac ne ipsum *corr. Ald. edd. post.*

Gall. 2.5.6 castra in altitudine<m> pedum XII vallo fossaque duode xx pedum muniri iubet

altitudine **ω O edd. pr.** : altitudine<m> *corr. Ald. edd. post.*

Gall. 4.6.3 omniaque, quae postulassent, a se fore parata

omnia quaeque **ω O edd. pr.** : omniaque, quae *corr. Ald. edd. post.*

Gall. 4.14.2 neque arma capiendi spatio dato pertur<ba>bantur

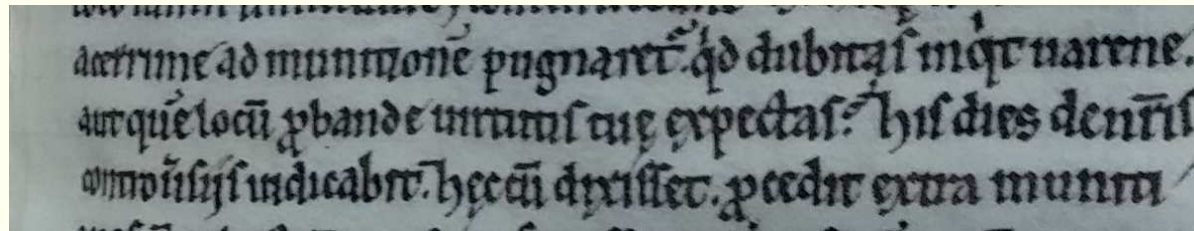
perturbantur **ω O edd. pr.** : perturbabantur *corr. Ald. edd. post.*

Gall. 5.44,3 (Hering) aut quem locum probandae virtutis tuae ex(s)pectas?

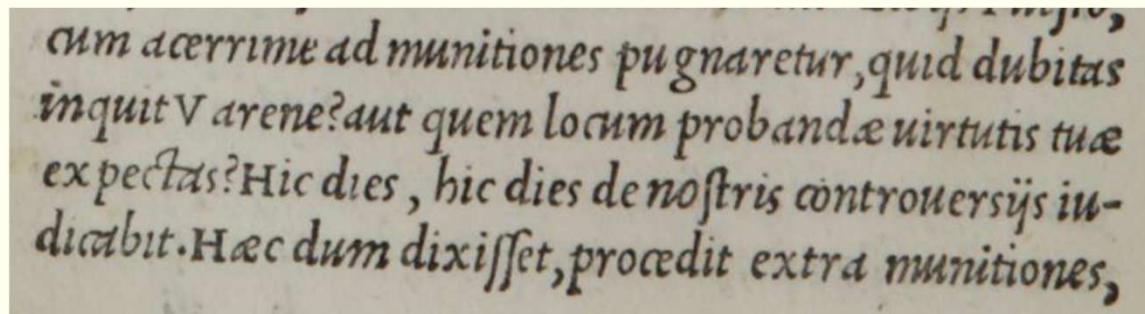
tuae pro laude virtutis α

pro laude virtutis tuae β

probandae virtutis tuae *corr.* \mathbf{O} (probande) *Ald.* (probandae) *edd. post.*

Oxford, Merton College, ms. 307, f. 49r

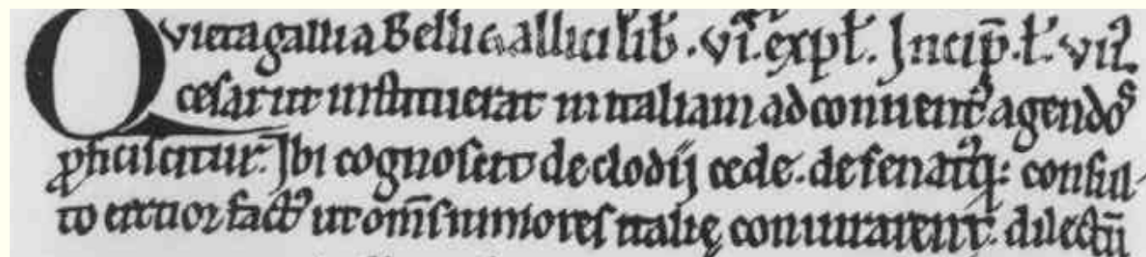
Venezia, Aldo Manuzio il vecchio e Andrea Torresano il vecchio, 1513, f. 59v

Gall. 7.1.1 (Hering): ibi cognoscit de P. Clodii caede senatusque consulto certior factus, ut omnes iuniores Italiae coniurarent

P. om. **αT O** Ald. cede **A β O**

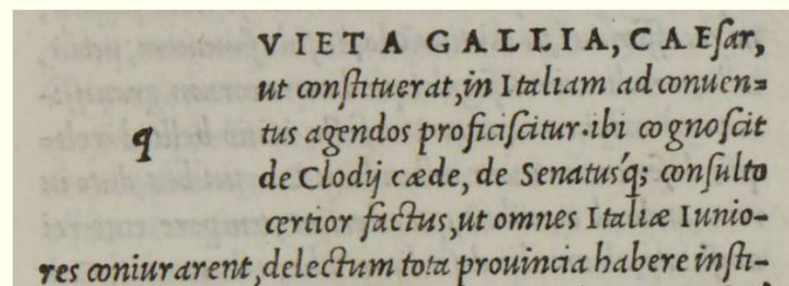
caede senatusque consulto **ω** *edd. pr.*

caede de senatusque consulto **O** (cede. de) **Ald.** (caede, de) *edd. post.* Krebs 2023

QVIETAGALLIA Belli allu lib. vi. expt. Incip. l. vii.
cesar ut instituerat in italiam ad conueni agendo
proficiscitur. Ibi cognoscit de clodij caede. de senatq; consu-
to certior fact' ut omni iuniores italie coniuarent. dilectū

Oxford, Merton College, ms. 307, f. 63v

VIETAGALLIA, CAESAR,
ut constituerat, in Italiam ad conuen-
tus agendos proficiscitur. ibi cognoscit
de Clodij caede, de Senatusq; consulto
certior factus, ut omnes Italiae Iunio-
res coniurarent, delectum tota prouincia habere insti-

Venezia, Aldo Manuzio il vecchio e Andrea Torresano il vecchio, 1513, f. 77r